

Božidar Debenjak

HREN ALI O NESTRPNOSTI

Med značilnostmi pontifikata papeža Karola Wojtyła - Janeza Pavla II. - je vztrajno prizadevanje ne le za spravo med krščanskimi cerkvami, temveč tudi med tremi religijami, ki časte Abrahamovega Boga: judaizmom, krščanstvom in islamom. Kaj si ob tem misli lokalna katoliška hierarhija o judaizmu, ne vemo, svojo nejevoljo nad islamom je že večkrat izrekla, svoj neprijazni odnos do drugih krščanskih cerkva pa je več kot očitno pokazala že ob prvem papeževem obisku v Sloveniji leta 1996.

Papež Janez Pavel II. je napravil vrsto potez, ki kažejo iskreno voljo, da bi se premostili prepadi med krščanskimi cerkvami. Zato je papežev obisk v Sloveniji v maju 1996 ponujal enkratno priložnost, da poglavar rimske cerkve tudi pri nas ponudi roko sprave z besedico obžalovanja za krivice, ki so jih pri nas pretrpeli protestanti v času protireformacijskega nasilja. Po volji lokalne katoliške Cerkve je bil poziv k temu brutalno zavrjen, zgodovinska priložnost pa zamujena.

Namesto dejanja sprave je tedanji visoki funkcionar kurije, in pectore pa že kandidat za nadškofa dr. Franc Rode razglasil, da je kontrareformacija pravzaprav rešila Slovence pred germanizacijo; pripraviti in izdati prve slovenske knjige je potemtakem manjša zasluga kot sežgati te knjige na grmadah? Sekundiral mu je msgr. Borut Košir in v Sobotni prilogi Dnevnika tik pred obiskom pribil: ko bi ne bilo Trubarja, bi bil pač kdo drug prvi (ni povedal, kdaj bi se to zgodilo!), proti predlogu za papeževo izjavo obžalovanja pa je postavil celo nasprotno zahtevo: opravičijo naj se (slovenski) protestanti, ker so (na severu Evrope) protestanti preganjali katoličane... Čudno, da ni za šopirjenje severnoirskih oranževcev takoj okrivil današnjih slovenskih evangeličanov! Nadaljevanje takih vratolomnosti z željo razvrednotiti slovensko reformacijo nosi večinoma podpis dr. Draga K. Ocvirka, znanega tudi po srditih napadih na islam.

Da je krajevna katoliška cerkev tako grobo odrekla opravičilo, pač le potrjuje domnevo, da je v bistvenem prespala veliki reformni koncil - Drugi Vatikanum. Kot je znano, je šele ta koncil

presegel ozkosrčnost protireformacijskega Tridentinuma in pod krilatico aggiornamento vnesel novega duha. Ve se, da je zato od katolicizma odpadel škof Lefebvre in razglasil, da je koncil krivoversko, protestantsko, odpadel od edinoprave linije tridentinizma. Zakaj je lokalna katoliška cerkev v tolikšni meri prespala reformni koncil, lahko le ugibamo; blizu pameti je, da se je v pogojih "realnega socializma" zaprla vase in se izogibala vsakemu intelektualnemu tveganju; za argentinsko vejo pa je bil vsak odstop od tridentinizma takointako zgrešen korak. S tem bi si bilo mogoče razlagati, zakaj je lokalna katoliška cerkev sprejela skoraj samo zunanje spremembe, ki jih je prinesel Drugi Vatikanum, vsebine pa komaj kaj. Ko bi ne bilo tako, da je šel koncil s svojimi bistvenimi sporočili mimo ušes prevladujočega dela lokalne cerkve, bi na slavnostnih vratih ljubljanske stolnice ob papeževem obisku ne namestili ravno Tomaža Hrena.

In kaj simbolizira Tomaž Hren? Oglejmo si, kako tega konvertita, ki je naredil kariero kot veliki inkvizitor protireformacije, opisuje zgodovinar Orožen v knjigi, ki je izšla 1902. Poznejša zgodovina je temu opisu dodala še več enako odurnih potez, tudi napad z gorjačo na protestantski pogreb. Vendar je že Orožen zelo zanimivo branje:

"L. 1597 je postal ljubljanski škof TOMAŽ HREN (CHRÖN), ki je kot energičen in vsestranski izobražen mož do l. 1630 zavzemal stolico sv. Nikolaja in zadal smrtni udarec kranjskemu protestantstvu. Rojen je bil v Ljubljani l. 1560. kot sin protestantskega mestnega svetovalca. Šolal se je v Admontu, Ljubljani in na dunajskem vseučilišču. Potem je v Ljubljani hudo obolel in v bolezni se je zaobljubil, da postane katoliški duhovnik, če ozdravi. Ozdravljen je šel v Gradec, postal duhovnik in župnik v Sekavi, potem kanonik v Ljubljani in l. 1597 škof. Njegova glavna skrb je bila, kako bi zatrl protestantstvo na Kranjskem. Pozval je jezuite v Ljubljano, ki so se nastanili v prejšnjem frančiškanskem samostanu in potem v avguštinskem samostanu pri sv. Jakobu. Prevezeli so ljubljansko latinsko šolo, na kateri so poučevali do leta 1773. Jezuitje so škofa krepko podpirali pri protireformaciji, a tudi brižinski in briksenski škof sta mu bila krepka opora.

Protireformacija po kranjskih mestih in trgih se je nadaljevala s tem, da so bili odstavljene protestantski dostojanstveniki, pridigarji in uradniki, druge so kaznovali z globo, zaporom in telesnimi kaznimi. Konec l. 1597 je bila protireformacija na deželi malone dovršena. V Vipavi

dotlej niso izvršili zadevnih ukazov in so še ustanovili protestantsko pokopališče. Nadvojvoda zapreti grofoma Lanthieri z globo 1000 cekinov, in ko se ne pokorita zadevnemu ukazu, morata plačati 3000 gld. globe. Protestantsko pokopališče se podere, in izgnani tržani zapuste Vipavo. Škof Hren sam potuje po deželi in s svojo zgovorno besedo privede zopet mnogo protestantov v naročje katoliške cerkve. v Kropi stoji še sedaj znamenje v spomin, da je tam propovedoval škof Hren. Bilo je že malo katoličanov v Kropi, a škof je prebivalstvo zopet pridobil za katoliško cerkev.

Sedaj se pa loti protireformacije v Ljubljani, kjer je bila glavna protestantska postojanka. Protireformacijo je tudi pospeševala nadvojvodova mati, nadvojvodinja Marija. Protestante so vrgli iz mestnega sveta, in meščanstvo se je podeljevalo le katoličanom. Dne 22. oktobra l. 1598 je nadvojvoda ukazal, da morajo protestantski pridigarji in učitelji na dan objave tega ukaza (30. oktobra) pred večerom zapustiti Ljubljano in v treh dneh tudi dedne dežele. Ako se pa ne pokore temu ukazu, jih čaka smrtna kazen. Že 1. novembra se poda škof v slovesnem sprevedu v Elizabetino ali špitalsko cerkev, kjer raztrga protestantske knjige, razbije krstni kamen in služi prvo sv. mašo v cerkvi, kjer se je 40 let opravljalo protestantsko bogoslužje. Medtem pa so imeli protestantje v deželnem dvorcu božjo službo. Zaradi tega preobrata poparjeni deželni stanovi se potegujejo za protestante, a brezuspešno. Pet protestantskih pridigarjev zapusti z bogatimi darovi ob splošni žalosti protestantov Ljubljano in najde še nad eno leto gostoljubno zavetišče po raznih graščinah. Protestantske šole so že prej zaprli in odpustili protestantskega rektorja in deset učiteljev. V kratkem je bila zopet Ljubljana povečem katoliška, in po dolgem prestanku je vodil škof po ulicah slovesno procesijo.

Deželni stanovi so se krepko upirali protireformaciji in izprevideli, da jih more le enotno krepko postopanje rešiti. Okoli 200 plemenitnikov iz Koroškega in Kranjskega je prišlo v deželni zbor v Gradec, kjer jih je vzprejel nadvojvoda Ferdinand dne 22. januarja l. 1599. Deželni stanovi se pritožujejo zaradi preganjanja protestantov in nočejo vladarju privoliti davkov, in zaraditega razpusti nadvojvoda deželni zbor. V novem deželnem zboru meseca aprila pa deželni stanovi vzpričo turške nevarnosti privolijo davke. Kranjski deželni zbor je poleti zboroval v Kamniku, ker je v Ljubljani razsajala kuga. V Kamnik je Ferdinand izporočil deželnim stanovom, da ne more ugoditi njih pritožbam. Tudi l. 1600 predložene pritožbe zavrne nadvojvoda z ostrim

žuganjem, a tudi proti temu do cesarja Rudolfa II. uložena pritožba ne koristi ničesar.

V uspešnejše delovanje protireformacije se je sestavila konec leta 1600 versko-reformacijska komisija, kateri je predsedoval škof. Deželni glavar in vicedom sta imela izvrševati od te komisije določene kazni, ki so bile visoke denarne globe, pregnanstvo in zaplemba premoženja. Okoli novega leta 1601 je omenjena komisija zažgala v Ljubljani enajst voz protestantskih knjig; ostala pa je še deželna knjižnica, katero so l. 1604 dobili jezuitje. Tudi v mestni hiši shranjene slovenske knjige so dobili jezuitje, ki so jih nekoliko sežgali, druge pa shranili. V začetku l. 1601 je reformacijska komisija (škof Hren, deželni glavar Lenkovič in drugi) ukazala, da morajo ljubljanski protestantski meščani v šestih tednih in treh dneh zapustiti deželo. Le šest protestantov se je zopet povrnilo h katoliški cerkvi, drugi so se pa rajši izselili. Protestantsko pokopališče, ki je stalo na mestu prejšnje deželne bolnišnice, je dala komisija razdejati in sežgati leseno ograjo.

Potem se je pa škof Hren lotil protireformacije na Gorenjskem in je po gorenjskih mestih in trgih sam pridigal in tako mnogo ljudi zopet pridobil katoličanstvu. Trdovratnejše protestante so pa z vojaško silo ali z zagroženim izgonom zopet privedli v katoliško cerkev in jim uničili protestantske cerkve in pokopališča. Tako je zopet katoličanstvo prodrlo v Kamniku. Škofji Loki, Kranju, Trziču, Kropi, Radovljici, Jesenicah, Fužinah (Belipeči) in Kranjski gori. Protestantske kmete so vojaki po noči spravljali v ječe in podirali njih hiše. Bilo je tudi strogo prepovedano, da se Kranjci udeležijo protestantskega bogoslužja zunaj deželnih mej.

Dne 6. septembra leta 1603 so se zbrali deželni stanovi notranjeavstrijskih dežel v Gradcu in sklenili prošnjo do nadvojvode, da odneha od strogega postopanja zoper protestante. Nadvojvoda omahuje nekoliko časa, ker se boji, da se ne bi izselilo preveč plemenitašev. Pošlje torej prošnjo deželnih stanov papežu v Rim, naj upošteva težavno nadvojvodovo stališče. Njegov svetovalec lavantinski škof Stobaeus pa mu prigovarja, da ne sme odnehati, ker se ni bati izselitve plemenitašev, ki se gotovo zopet povrnejo v naročje katoliške cerkve. Nadvojvoda zavrne nato prošnjo deželnih stanov in da tudi na ponovljeno prošnjo l. 1604 negativen odgovor. Ko pa je cesar Rudolf II. l. 1609 s cesarskim pismo dovolil češkimi protestantom versko svobodo in jo je tudi nadvojvoda Matija dal avstrijskim protestantom, so poslali notranjeavstrijski stanovi zopet prošnjo za versko svobodo na nadvojvodo, ki je kranjske poslance nemilostno odpravil in jih z

žuganjem poslal v domovino.

Vtem je pa škof Hren poklical leta 1602 kapucine v Ljubljano, da mu pomagajo pri protireformaciji. Leta 1606 je položil temeljni kamen kapucinski cerkvi in jo čez dve leti blagoslovil. Kapucinski samostan je stal na mestu sedanje Zvezde do l. 1809, in l. 1817 so podrli tudi kapucinsko cerkev. L. 1613 je škof položil temeljni kamen za cerkev sv. Jakoba, katero so dobili jezuitje. Tudi Podturnski grad je zgradil škof za jezuite.

Škof Tomaž Hren se je bil prepričal, da so protestantje največ dosegli s slovenskimi knjigami. Zato je poslovenil branja in evangelije celega leta, katere je založil na svoje stroške in razširil med narodom. Za protireformacijo tako zaslužnega škofa je Ferdinand II. l. 1614 poklical kot notranjeavstrijskega namestnika v Gradec, kjer je nadaljeval započeto delo. Na Kranjskem so reformacijski komisarji odločno širili protireformacijo in pozivali protestantstva sumljive ljudi. V Krškem, Kostanjevici, Novem mestu, Metliki, Črnomlju in drugod so imeli komisarji mnogo opravka z izganjanjem protestantov. Dne 25. aprila l. 1615 je bila v Ljubljani važna seja v svrhu zatiranja protestantstva. Dve leti pozneje so kapucini in "bratovščina Redemptionis" na veliki petek prvič uprizorili procesijo s Kristusovim trpljenjem. Ta običaj se je ohranil do cesarja Jožefa II.

Deželni stanovi so bili še vedno povečini protestantski in so še vedno upali, da ohranijo versko svobodo. Ko se je l. 1618 začela tridesetletna vojna s češkim uporom, so se tudi kranjski protestantje nadejali boljše bodočnosti, a njih up je splaval po vodi z nesrečno bitko na Beli gori (l. 1620), ki je odločila žalostno usodo češkega naroda. Že leta 1619 je umrl cesar Matija, katerega je nasledil Ferdinand II. tudi na cesarskem prestolu (1619-1637).

...

Ferdinand II. je l. 1627 na Dunaju izdal generalni mandat, da se naj iztirajo nekatoliški in razkolniški pridigarji in učitelji. Odločilen pa je bil cesarski ukaz z leta 1628, ki je določil, da morajo vsi protestantski in sploh nekatoliški plemenitaši in njih družine čez leto dni zapustiti Kranjsko. Nekoliko plemenitnikov se je vdalo in prestopilo h katoliški veri, večji del pa se je izselil iz domovine v Nemčijo, nekateri tudi na Češko, Ogrsko in Avstrijsko. Kranjska je s tem

zopet postala izključno katoliška dežela.

Glavni pospeševatelj kranjske protireformacije, škof HREN, je še čakal plod svojega delovanja, popolno zmago katoličanstva na Kranjskem; umrl je v Gornjem gradu dne 10. februarja l. 1630. Bil je vedno zvest svojemu geslu: Terret labor, aspice praemium! (Trud plaši, glej na plačilo!) Bil ni samo vnet katoličan, ampak potegoval se je tudi v deželnem zboru za zboljšanje občil in kupčije. Pospeševal je cerkveno umetnost in ozaljšal stolno cerkev s slikami. V mladih letih je pesnikoval v latinskem jeziku in je med drugimi pesnimi zložil odo o priliki krsta nadvojvode Ferdinanda II."

Rekatolizator Tomaž Hren torej stoji v slovenski zgodovini kot simbolna figura za nestrpnost in ideološki teror: med drugim kot začetni požigalec knjig, pa tudi kot prvi skrunilec in razstreljevalec cerkva in pokopališč. (Podobno vneto je na slovenskem etničnem ozemlju tedaj ravnal tudi sekovski škof Michael Brenner, razstreljevalec cerkva in šol mdr. v radgonskem kotu. Vendar so že zgodovinarji v času Avstroogrške opazili, da so bili drugi protireformacijski inkvizitorji na slovenskem etničnem ozemlju tujci - Bavarci, Tirolci, Italijani itn. - Tomaž Hren pa "naše gore list".) Kdor danes (upravičeno) opozarja na neobnavljanje obnovljivih cerkva po letu 1945 in na rušitve sakralnih objektov, ne sme pozabiti, da je škof Hren prvi dal razstreliti kar nekaj protestantskih cerkva, tako kot sta vsaj dve cerkvi na slovenskem etničnem ozemlju zleteli v zrak po volji njegovega sekovskega kolega. V zavest se je vtisnilo torej, da se cerkve sme razstreljevati. Filozofija zgodovine uči, da je zelo nevarno, če pade etična bariera. Da sta bila angleški kralj Karel I. in francoski kralj Ludvik XVI. obglavljena, ima svojo predzgodovino: Angleška kraljica Elizabeta I. je bila dala obglaviti Marijo Stuart in s tem demonstrirala, da rabljeva sekira sme odsekati tudi kronano glavo. Ta nauk je naredil šolo, začeni s Cromwellom in s francosko revolucijo. Nadaljnji učenci so bili tudi ruski boljševiki.

Protireformacijski teror je očitno postal model obračunavanja z idejnimi nasprotniki, ki se je zakoreninil v slovenskem kolektivnem spominu. Bil je prakticiran tudi med obema vojnoma in med drugo svetovno vojno kot militantni klerikalizem, analogno pa tudi kot vojskujoči se ateizem in kot revolucionarni teror. Ko si je Hegel, potomec izgnanega koroškega protestanta, skušal pojasniti, zakaj se je vzpostavljajanje moderne ustavne države v Franciji dogajalo na tako krvav

način, se mu je ves čas vsiljeval spomin na to, da je bilo protestantizmu tam preprečeno opraviti svojo zgodovinsko nalogo. In res, na najbolj krvav način so se v Evropi dogajale socialne preobrazbe v katoliških in pravoslavnih deželah, torej tam, kjer se ni pravočasno izvršila verska prenova, kjer torej - kot v pravoslavnih deželah - reformacije ni bilo, ali pa je bila zatrta - kot v katoliških deželah ob Atlantiku in Sredozemskem morju.

Tomaž Hren na papeških vratih ljubljanske stolnice je bil mišljen kot rokavica v obraz protestantom. Podobno se je zgodilo že, ko se je 1876 razpravljalo o tem, da naj se po Trubarju poimenuje ena ljubljanska ulica (kratko uličico med šentjakobskim mostom in današnjim Levstikovim trgom je imel 1877-1952), so potuhnjenci predhodno prekrstili Hrenovo ulico iz hrenove (Krenngasse) v Hrenovo (Chröngasse); tokratna pritlehnost je bila mišljena kot posebna osvetljava ob papeževem obisku.

A Tomaž Hren je bil tudi dobro merjena rokavica vsakemu poskusu, da bi se Slovenci izkopalili iz netolerance. Zakaj kdo je boljši simbol ideološke nestrpnosti kot k nasilnosti nagnjeni veliki inkvizitor rekatolizacije? Tisti, ki je z macolo razbil krstni kamen v protestantski cerkvi Svete Elizabete v Ljubljani in s tem simbolno razveljavil celo protestantski krst? Ki je z gorjačo potolkel tistega, ki je nosil križ na protestantskem pogrebu? Ki je dal razdejati protestantska pokopališča, razstreljevati cerkve in sežigati knjige?

Je torej zgolj naključje, da je najvišji reprezentant tukajšnje cerkvene pokrajine jemal Slovenijo kot "bojno polje", s katerega nato odhaja v "generalštab"? Ker ima generalštab lahko samo *ecclesia militans*, torej "vojskujoča se Cerkev", bi bilo zelo blagodejno, če se bo izkazalo, da je bila gornja formulacija - zgolj pomota.

Katoliški vojni manevri bi namreč ne bili nič bolj okusni, kot so tisti odurni marši protestantskih oranževcev skozi katoliške četrti Severne Irske. Pomenili bi, da je v Vatikanu dokončno umrl duh Drugega Vatikanuma.

Naj torej svetniški kandidat Tomaž Hren zatone skupaj z drugimi zablodami slovenskih ideologij: prepuščen zgodovini ne bo kot zombie delal škode živečim.